

Masarykova univerzita v Brně
Filozofická fakulta
Ústav české literatury a knihovnictví
Kabinet knihovnictví

TÉMA PRÁCE: INFORMATIZACE SPOLEČNOSTI A POZNÁNÍ

Seminární práce k předmětu: Učící se společnost a role knihovníka v ní

Autor: .Adam Bachratý.

UČO: .216497.

Typ studia: prezenční

Ročník: .3.

Počet znaků: 22 805

Brno
2009

Informatizace společnosti

Žijeme v období technické inovace, nesčetných ekonomických možností a velkých politických reforem. Tak jako v industriálním období to byla především tovární výroba zaměřená na hromadně vykonávanou práci, tak v období informačním se stávají hnacím motorem změn telekomunikace a počítače.

Nové informační technologie nejsou jen prostředkem zefektivnění lidské komunikace, ale začaly pronikat do všech oborů lidské činnosti. Tento proces označujeme jako informatizaci společnosti. Společnost se tak podle některých odborníků mění ze společnosti industriální na společnost informační, kde se nejcennějším zdrojem a zbožím stávají informace. Kde dostupnost co největšího množství informací, co největšímu počtu lidí je chápáno jako záruka společenského pokroku.

Proces informatizace byl zpočátku zdrojem změn ve výrobě, ovšem v posledních letech stále více proniká a zasahuje do sféry „duševní“ - vzdělání, politiky, obchodování, reklamy, státní správy, samosprávy a v neposlední řadě se také dotýká hromadných sdělovacích prostředků a všech oborů týkajících se komunikace a mezilidských vztahů.¹ V důsledku informatizace se změnila výrobní technologie řady oborů. Počítače začaly měnit vesměs veškerou výrobu, např. automobilů, textilní výrobu, zemědělství apod. Změnily se administrativní technologie, došlo k zavedení bezhotovostních nákupů, automatizaci knihovnických systémů, automatizaci tradiční poštovní obsluhy apod. V přírodních vědách došlo k posunutí výpočetních možností až za hranice proveditelného. Nové technologie pronikly i do oblasti služeb apod. Ani domácnostem se změny nevyhnuly, můžeme nakupovat přes internet. Našlo by se jen velmi málo oblastí, do kterých informatizace nezasáhla.

Proces informatizace společnosti vyvolává řadu změn v lidském poznání, v mezilidských vztazích, ve výrobě a v mnohých jiných odvětvích lidské činnosti. V důsledku těchto změn způsobených informatizací společnosti se mění možnosti člověka na poli pracovním, vzdělávacím, v poskytování služeb apod., ale především se mění jeho morálka. Stále častěji jsme svědky toho, že se informace v globalizující se společnosti stává vlastně „nebezpečným nástrojem“. K. Kosík, český filozof, píše o roli informace v „procesu globalizace“ následující: *„Ptát se je něco jiného než dotazovat se: otázka není dotaz. Dotaz se dožaduje informace a jakmile ji má, ztrácí se, aby uvolnil místo dotazu dalšímu. Otázka zůstává a trvá, jejím živlem je rozhovor. Záměna otázky s dotazem je jedním z projevů*

¹ CEJPEK, Jiří: Informace, komunikace, myšlení. Úvod do informační vědy. Praha, Karolinum 1998, s. 70

vládnoucí nepravdy. Vymrštění z otázky, co je dobro a co je pravda, posedlí nekonečnou řadou dotazů, neptají se lidé, co je dobré a co zlé, chtějí pouze znát, co jim prospěje, co je výhodné, co jim zajistí místo nahoře."² Informace tak v dnešní společnosti dosahuje zcela nových rozměrů. Je pro nás stále obtížnější najít její správnou hodnotu, kterou nabývá až v kontextu. V důsledku informatizace začala společnost produkovat velké množství zaznamenaných informací nejrůznějšího druhu a kvality. Někdy se dokonce zdá, že v současnosti kvantita převyšuje kvalitu.

Informatizace a životní styl

Velmi se v současné době stupňuje vliv informačních technologií na běžný lidský život. Dochází k technizaci lidského poznávání a vnímání. Výpočetní technika umožnila převratné vědecké objevy. Díky novým informačním a komunikačním technologiím máme větší možnost svobodného přístupu ke zdrojům informací. Tato možnost může vést k domněnce, že vše, každou informaci, každý poznatek, odpověď na každou otázku, je možné objevit např. na Internetu. Takový přístup hrozí ústupem od kritického myšlení, vytváření souvislostí nebo vzdělávání. Velkým problémem je naše orientace v obrovském množství potenciálních informací a výběr kvalitních, relevantních informací. Mylná je domněnka, že s růstem počtu získaných informací roste i vzdělání člověka. Úroveň vzdělání je dána mírou schopnosti nové informace zpracovat na poznatky a znalosti, které nás dále obohacují a v životě směřují. Uplatňování této schopnosti je dnes náročnější než kdy jindy.

Informatizace s sebou přináší kromě změn ve způsobu poznávání světa také změny v komunikaci mezi lidmi. *"Společnost vytváří technologie, ale společnost je také vytvářena technologií."* Stále více informací získáváme bez toho, abychom byli v bezprostředním kontaktu s původní realitou nebo s jinými lidmi. Snáší se nad námi hrozba, že se ještě více vytrhneme z přírody, z přirozeného světa. Kouzlo přímé komunikace mezi lidmi nahrazujeme někdy neosobní, zkratkovitou řečí e-mailů a textových zpráv z mobilních telefonů, chudší o zprávy o pocitech či náladě lidí, které čteme z jejich očí, postoje těla nebo podání ruky v průběhu přímé komunikace. Komunikujeme spolu stále více bez toho, že bychom se osobně znali, že bychom se vůbec někdy viděli. Povídání si, intimní rozhovor lidí nahrazuje komunikace samotářů a anonymů. Virtualizace lidské komunikace může vést k rozštěpení osobnosti na skutečnou - fyzickou a digitální. V digitální skutečnosti není prostor pro

² DOHNAL, Vojtěch: Na prahu informační společnosti. Informace pro člověka nebo proti němu? [online]. 1999. [cit. 2009-04-30]. Dostupný z:<URL: <http://www.inforum.cz/inforum99/dohnal.htm>>

pohledy, gesta a podtóny. Stisknutím tlačítka nebo posunem počítačové myši můžeme z nepříjemné komunikace jednoduše vystoupit. Platí také, že virtuální identita je většinou lepší než ta skutečná. Tento jev se označuje jako „*Cyranův efekt*“ a znamená prezentaci, která se řídí hlavně našimi přáními, tím, jak bychom chtěli v očích druhých lidí vypadat. Internet ale nemůže nikdy úplně nahradit osobní přítomnost, osobní komunikaci a smyslovou zkušenost.

Způsoby předávání informací a jejich hodnocení

S informatizací souvisí rozvoj nových komunikačních forem. Tak jako se mění celá společnost, mění se neustále způsob předávání informací a s ním i jejich množství. Na způsobu předávání informací závisí, kolik jich bude zaznamenáno a posléze někým zpracováno na poznatky. Rovněž forma předávání informací rozhoduje o její kvalitě. Každá doba vytváří své techniky, jež mají své klady i zápory.

Již mluvené slovo umožnilo člověku zaznamenávat poznatky o okolním světě, pomocí paměti dále uchovávat a řečí předávat dalším generacím. Díky naší paměti je pak snadné si takto zaznamenané poznatky a zkušenosti vybavovat. Pokud vezmeme mluvené slovo jako komplexní systém symbolů, je zřejmé, že tato potenciální informace nebude mít dlouhého trvání, tudíž nebudeme mít velké množství informací. V případě, kdy mluvené slovo uložíme - vryjeme do kamene, necháme opsat mnichem ve skriptoriu, vytiskneme, uložíme na magnetofonovou pásku či videopásku, uložíme na disketu, nebo „někam do virtuálního prostoru“ - zvětšujeme tím nejenom dostupnost spolu s množstvím, ale také si usnadňujeme jejich „znovuobjevování“. Ukládání informací znamená snadnější přístup, neboť to, co je uloženo, je také dostupnější, proti tomu, co se musí sbírat.

Stejně jako byla důvodem objevu písma touha učinit lidskou mysl nesmrtelnou a uchovat budoucím generacím hmotné a duchovní statky, vedla tato touha k vynálezu knihtisku, filmu, rozhlasu, televize a počítače. Všechny tyto techniky uchovávání a předávání informací zprostředkovávají náš vztah ke všemu, co s jejich pomocí popisujeme. Díky nim se zvětšila naše schopnost chápat svět kolem nás. Současně však tyto techniky mění také nás samotné, neboť se jim, ať vědomě či nevědomě, dokonale přizpůsobujeme. Všechny techniky mají totiž zkreslující účinky. Mluvené slovo naši zkušenost nivelizuje, neboť máme spíše představu o významu, jehož nositelem je slovo, než o významu samotném. Již M. McLuhan, kanadský teoretik médií, poukázal na to, že nejúčinnějším se jeví tisk, neboť dovoluje jedinci

udržet si odstup a nevtaženost. Což znamená, že uživatel je schopen akce a reakce.³ Toto tvrzení není aplikovatelné na jiné techniky, jako jsou film, televize, internet. Byl to však právě knihtisk, který rozpoutal první vlnu informační exploze; díky němu se začaly množit zaznamenané informace nejrůznějších forem. Mohli bychom konstatovat, že již od této doby je informace považována, v jistém slova smyslu, za nebezpečný prostředek moci. Je nutné podotknout, že informace byly vždy považovány za nebezpečnou zbraň, ovšem s vyvíjejícími se technikami jejich předávání se stávají stále významnějším a nebezpečnějším prostředkem moci. S nástupem novějších technologií se začal objevovat rozhlas, film a televize.

Prostřednictvím těchto sdělovacích prostředků došlo k nezvratnému šíření informací o okolním světě. Začalo se ovšem objevovat rovněž mnoho informací zbytečných, nepodstatných a přílišné množství dezinformací. Vedle důležitých zpráv se tak začínají objevovat relace informující o manželských neshodách nějakého méně významného politika v zemích třetího světa, zprávy o nově narozených zvířátcích v kterékoliv zoologické zahradě apod. Koneckonců tento stav trvá až doposud, jenom s tím rozdílem, že na šíření informací se významně podílí celosvětová informační síť. Všechna tato média neznamenají odstup a nevtaženost, právě naopak jsou založena na vtaženosti. Uživatel se má stát jejich přímým účastníkem. Vzhledem k tomu, že média pracují především na základě lidských emocí, dochází jejich vlivem k častým negativním psychickým a sociálním důsledkům.

Vzhledem k různorodosti těchto technik je v současnosti ověřování pravdivosti a věrohodnosti zaznamenaného společenského poznání rozdílné a velmi obtížné. Ideálním způsobem předávání informací je pravděpodobně mluvené slovo, a to pouze ve skupince vzájemně spolupracujících lidí (dialog). Tito mají možnost kriticky řešit problém, vzájemně se korigovat. Pouze tady by nemělo docházet k produkci zbytečných informací, nepřesných formulací. Ideálním médiem pro předávání informací se v současnosti jeví internet, jež „vyhrává“ díky své možnosti neomezeného propojování mezi soubory dokumentů a možnosti téměř okamžité odezvy autora i uživatele. Je to ovšem právě internet, jenž je zaplaven, možná přímo zamořen, informacemi nejrůznější kvality. V tomto prostředí je dostupné vskutku obrovské množství vysoce kvalitních informací, ovšem také zde můžeme najít velké množství nekvalitních, bezcenných informací. Tyto zaznamenané informace bychom mohli charakterizovat jako informační balast. Na internetu v současnosti zřejmě kvantita převyšuje kvalitu. Tento stav je dán skutečností, že v prostředí internetu je komukoli dovoleno zveřejnit jakoukoli svou myšlenku, poznatek, stanovisko apod. a nemusí se nikoho dožadovat o

³ McLuhan, Marshall: Jak rozumět médiím. Extenze člověka. Praha, Odeon 1991. s. 286

svolení. Tato téměř absolutní liberalizace je vzhledem ke svobodnému přístupu k informacím žádaná. Ovšem z jiného úhlu pohledu není liberalizace dobrá, neboť se tak do prostředí internetu zaznamenávají informace nesprávné, chybné, nevhodné a dokonce škodlivé (návody na výrobu drog, výbušnin apod.). Může se stát, a jsme toho často svědky, že uživatel v tomto prostředí nachází také dvě diametrálně odlišná tvrzení.

Nejméně vhodným, v současnosti nejvíce používaným a nejvlivnějším médiem, je televize. Jedná se o nástroj pro předávání velkého množství informací, avšak jejich pravdivost je rovněž diskutabilní. Člověk dnešní doby se ovšem nejvíce obrací právě na televizi, počítače, rádio a internet. Nechává se obklopovat zprostředkovanými informacemi, neboť je to nejpohodlnější a nejrychlejší. Necháváme se unášet potřebou velkého množství informací a většina z nás se již nezamýšlí nad jejich kvalitou. Mohli bychom konstatovat, že honba za jakoukoli informací je odrazem dnešní doby, neboť právě ve vyspělých zemích se informace stávají faktorem, jenž zabezpečuje produktivitu práce, kvalitu výroby a úroveň znalostí. M. McLuhan napsal, že „z pohybu informací vyplývají všechny formy bohatství“.⁴

Problémy související s myšlením a vnímáním:

Při nárůstu nových informačních technik přestáváme vnímat, jak ony nové techniky začínají měnit nás samotné. A. Gore, americký politik, vznikající situaci vnímá takto: „Pozornost, jež měla být věnována duševní práci, jde na úkor pozornosti, kterou jsme dříve věnovali kontextu naší komunikace. Čím více informací jsme spotřebovávali, tím více náš mentální život ovládly přímé zkušenosti s informacemi zprostředkujícími poznání o světě namísto přímých zkušeností se světem samotným. A čím více si zvykáme vnímat svět nepřímou, stále zprostředkovaněji, tím více hladovíme po informacích všeho druhu - a tím více obracíme svou pozornost k novým způsobům jejich vytváření“.⁵ Vzhledem k této nezanedbatelné skutečnosti se již několik století ocitáme v době, kdy žádný člověk již není a nebude schopen obsáhnout veškeré vědění své doby, ba dokonce ani svého oboru. Dalo by se namítnout, že vývoj, jak jej popsal A. Gore, spíše zobrazuje nárůst vědění, vývoj lidského myšlení. Do jisté míry se dá souhlasit, ovšem člověk neustále něco vynalézá a zaznamenává a jeho záznamy se kupí. Současné měnící se společnosti však, domnívám se, hrozí krize myšlení, protože stále častěji dochází ke spoléhání se jedince na vzrůstající množství vnějších pamětí. Nárůst takovýchto pamětí má zcela jistě negativní vliv na myšlení člověka, který při přílišném

⁴ McLuhan, Marshall: Jak rozumět médiím. Extenze člověka. Praha, Odeon 1991, s. 63

⁵ GORE, Al: *Země na misce vah. Ekologie a lidský duch*. Praha, Argo 1994, s. 181

využívání těchto pamětí postupně ztrácí schopnost vlastního myšlení, nebo dochází k částečnému zanedbávání procesů myšlení. Jedinec může mít pocit, že v tak velkém kvantu vnějších pamětí již „není co vymyslet“ a vše, co bylo zaznamenáno, je „definitivní“.

Stále častěji dochází k delegování schopností na informační technologie, toto se začíná týkat docela běžných myšlenkových operací. Vezměme si třeba kalkulačku. Stala se nepostradatelnou školní pomůckou, neboť dnes již jen málo žáků základních škol ovládá velkou násobilku, i když před několika desítkami let byla její znalost považována za samozřejmost. Také ke svému psaní stále více využíváme textových editorů, krasopis je pro nás již dávno minulostí; nemluvě o gramatických chybách, které si můžeme z části nechat opravovat automatickým spelerem.

V době nárůstu informačních technologií a vnějších pamětí se člověk nesnaží nad něčím zamýšlet, přestává hledat souvislosti, stále více se začíná spoléhat na zprostředkované informace a oslabuje si tím vlastní úsudek. Tento vzniklý stav bychom mohli nazvat duševní leností, jež se může negativně odrazit na jedinci jak v oblasti psychiky, tak později i v sociální oblasti. Největší měrou se na naši duševní lenosti podílejí především masmédia, neboť ty nabízejí člověku k použití slova pro určité situace, snaží se utvářet jeho názor a jejich cílem je, aby si nikdo nevytvořil vlastní úsudek. Je proto přirozené, že běžným tématem hovorů je to, co řekla ta která moderátorka, či komentátor. Lidé si odpovídají slovy jiných komentátorů, a tak vlastně probíhá hovor, ve kterém neřekne nikdo svůj názor, plynou v něm pouze zprostředkované informace, lidé používají slova, která pro ně byla připravena. Tak jsou připraveny komentáře pro názory politiků, pro divadelní představení. V tomto světě nemusí mít člověk vlastní úsudek. Stačí, když se zaposlouchá a nějaký dopředu připravený názor použije. Tak si můžeme povídat o současných světových problémech a nikdo nepostřehne, že neříkáme nic ze sebe. Masmédia mohou naopak provokovat k myšlení a vlastnímu úsudku. Samozřejmě nemůžeme toto spoléhání se na vnější paměti přisuzovat všem jedincům, ovšem je nutné na tento problém upozornit, neboť se stává častým jevem.

Snad bychom v souvislosti s krizí myšlení mohli hovořit i o krizi vnímání, neboť tyto dva procesy na sebe bezpodmínečně navazují, i když v opačném sledu. Již výše zmíněný fenomén informatizace vytvořil nový „typ světa“, virtuální realitu, jenž je charakteristicky vysíláním a přijímáním nepřeborného množství obrazových signálů. Člověk se tak díky moderním technickým prostředkům a počítači dostává do stavu, kdy prožívá přesvědčivý pocit, že se ocitl v jiném světě, aniž by se v něm skutečně nacházel. Ve virtuálním prostředí zprostředkovaných, medializovaných obrazů ztrácí původní předloha svoji důvěryhodnost, dochází k desenzibilaci vůči vysílaným signálům a rovněž k automatizaci vnímání světa. Díky

virtuální realitě může být naše pozornost odvedena od skutečných problémů. Místo abychom pozorovali svět kolem sebe, sledujeme raději televizi, hrajeme počítačové hry. Tento nastupující stav bychom mohli srovnat se zábavou části dnešní mládeže, jež žije ve světě počítačových her. Nejenom že schopnost čtení ustupuje převládajícímu vizuálnímu vnímání, ale především jsou automaticky a pasivně přijímány účelově vytvořené vzory chování a jednání hrdinů. Mládež přestává vnímat hranici mezi uměle vytvořenou situací, ovšem je nutné zdůraznit, že zcela účelově vytvořenou situací a realitou. Bere si určité poučení z chování hrdinů ať vědomě či nevědomě a v případě, že se vyskytne nějaká nestandardní situace v reálném životě, mládež může být vůči této situaci netečná, neboť ve světě her ji znala jako běžnou. Nebo naopak může reagovat nepřiměřeně, protože není schopná reálného odhadu a běžné komunikace.

Díky virtuálnímu světu a médiím je člověk ochuzován o nejdůležitější složky osobnosti, např. kreativitu, svědomí, duševní a duchovní život. Vše je udáváno rychlým vývojem informačních technologií, jež se vyvíjejí rychleji, než stačí věda přiměřeně reagovat a člověk registrovat. S. Lem, polský prozaik a futurolog, tuto situaci nazývá „technickou pastí“. Pro člověka z toho vyplývá, že krizi myšlení a vnímání se ubrání pouze a jenom ten, kdo bude schopen vybírat v množství vnějších pamětí, zprostředkovaných informací a záplavě nových médií. Tedy ten, kdo bude umět podle slov N. Wienera, *„žít s přiměřeným množstvím informací“*.

Nevědomost

Každé odvětví lidské činnosti potřebuje ke svému řízení a dobrému fungování dostatek informací a stálý přísun informací nových. Získáváním stále nových informací se stáváme znalejšími, zatímco jejich nedostatek vede k neznalosti, nevědomosti.

Neznalost bychom mohli chápat jako důsledek neschopnosti člověka znát všechno, neboť současnost již neumožňuje seznámit se se vším zaznamenaným poznáním. Vzhledem k této nemožnosti znát všechno jsme svědky různých specializací v jednotlivých oborech.

Nevědomými se také můžeme stát, když dostaneme a zpracujeme chybnou informaci, neboť nemáme dostatek informací, a proto se snažíme zpracovat vše, aniž bychom si ověřovali jejich správnost.

Jestliže není informací dostatek, chybí nám podklady pro rozhodování; může docházet k velkým škodám a chybám. Škody vznikající z nevědomosti mohou postihnout všechna odvětví lidské činnosti. Jmenujme alespoň zdravotnictví, zde se nedostatek informací dotýká

jak lékařů, tak především pacientů. Při nedostatečném množství informací může dojít ke stanovení chybné diagnózy a následně k chybné léčbě. Na straně pacienta je zase ožehavou otázkou, zda má vědět vše o svém zdravotním stavu, nebo zda právě nedostatečná informovanost, v tomto případě polopravda, může přispět k jeho uzdravení.

Informační deprivace:

Člověk je tvor společenský. Pod tímto obecným konstatováním si může každý z nás představit cokoli. Ve vztahu k informacím můžeme říci, že člověk je tvor společenský, neboť neustále shromažďuje informace o lidském okolí, o dění kolem sebe. Jestliže informace chybí, stáváme se nevědomými, neznalými. Můžeme také hovořit o vytržení z kontextu. Takové odříznutí od světa vede k jevům, které se mohou zdát podivné, ovšem pro opuštěnce se stávají zhoubnými. Naše společnost již zaznamenala několik případů, kdy člověk žil od narození v přírodě mezi zvířaty, přijal jejich způsob chování, ale nebyl již schopen naučit se žít ve společenství lidí. Toto, pro opuštěnce násilné přijetí do společnosti, vedlo k jeho přežívání, nebo také záhubě. Nemusí se však jednat o násilné vytržení z kontextu. Dnešní doba televizních seriálů, telenovel a „pokémonů“ může představovat pro některé děti rovněž izolaci od okolí, neboť ty děti, které nesledují televizi a jsou více vedeny k samostatnému hraní si, nebo čtení, neznají hrdiny seriálů, a proto nejsou schopny komunikovat s okolím, jež je zná. Informační deprivace, izolovanost od okolního světa, se nemusí týkat jenom jedince, ale také celé společenské skupiny či společenství, což mohou být nejrůznější polární výpravy, sekty, vězni odsouzení k výkonu delšího trestu, nebo dlouhodobě nemocní. Vymknutí z kontextu nemusí být způsobeno pouze fyzickou izolací, ale může být dáno celou řadou různých okolností včetně neschopnosti přijímat a dostatečně zpracovat vjemy z okolí. Tyto poruchy schopnosti přijímání informací mohou být spojené s narušením některých psychických procesů, např. paměti, pozornosti či motivace. Nemusí jít pouze o poruchy dlouhodobé, ale i o dočasné jevy, jež se brzy vracejí do normálního stavu. Vymknutí z kontextu tak můžeme být třeba díky narušení koncentrace pozornosti.

Závěr:

Chceme-li se uplatnit v dnešní společnosti, musíme dělat vše proto, abychom se neutopili v množství informací. Musíme neustále sledovat svět kolem sebe a nikoliv jenom např. masmédiá, internet, apod., abychom nepřestali vnímat, co se kolem nás děje a neocitli se ve vytržení z kontextu.

Proces získávání informací a jejich postupné zpracovávání v poznatky a zkušenosti je zcela individuální. S orientací v nepřehledném množství informací nám mohou bezesporu pomoci knihovníci a informační pracovníci. Záleží však jenom a pouze na každém z nás, jak onu orientaci zvládneme, jak se k ní postavíme. Důležité je, abychom se ve světě informací pohybovali co nejsnadněji, především bez újmy na našem zdravotním stavu, psychice nebo vztahu osobním. V dnešní učící se společnosti se práci s informacemi nevyhneme, potřebujeme je. Můžeme proto jen souhlasit s obecným konstatováním, které vhodně vystihuje práci s informacemi v dnešní společnosti: „Práce s informacemi je sice riskantní, ale daleko riskantnější je práce bez informací“.

Použitá literatura:

CEJPEK, Jiří. Informace, komunikace a myšlení : úvod do informační vědy. Jiří Cejpek. 2., přeprac. vyd. Praha : Karolinum, 2005. 233 s. ISBN 802461037X.

MCLUHAN, Marshall. Jak rozumět médiím : extenze člověka. Marshall McLuhan. Vyd. 1. Praha : Odeon, 1991. 348 s. (Eseje ; sv. 4) ISBN 8020702962.

GORE, Al. Země na misce vah : ekologie a lidský duch. Al Gore ; [přeložil Jan Jařab]. Vyd. 2. Praha : Argo, 2000. 374 s, il, 21 cm. ISBN 8072033107 (váz.).

DOHNAL, Vojtěch: Na prahu informační společnosti. Informace pro člověka nebo proti němu? [online]. 1999. [cit. 2003-03-19]. Dostupný z:<URL: <http://www.inforum.cz/inforum99/dohnal.htm>>

BACHÁNKOVÁ, Iveta. Negativní důsledky nadbytku a nedostatku informací pro člověka [rukopis]. Iveta Bachánková. 2003. 94 s.

JAKUBCOVÁ, Zdeňka. Vliv informatizace společnosti na demokracii [rukopis]. Zdeňka Jakubcová. 2003. 91 s.